

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.114'373.237:811.16'286"13/16"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.27>Світлана ГРИЦЕНКО, д-р філол. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0002-2587-7525
e-mail: ap730518@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"НОВЕ ЖИТТЯ НОВОГО ПРАГНЕ СЛОВА" (МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ)[Романюк Світлана. (Ред.). (2024). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*. Вид-во Варшавського університету].

У 2024 р. за фінансової підтримки Варшавського університету – гранту "Inicjatywa Doskonałości – Udziałnia Badawcza" – вийшла друком монографія "Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України" за редакцією Світлани Романюк. Високо оцінили цю працю рецензенти: проф. Алла Архангельська (Університет Палацького, Оломоуць, Чеська Республіка), проф. Богуслав Бакула / Bogusław Bakuła (Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща), д-р Олександр Панкеев (Канадський інститут українських студій, Альбертський університет в Едмонтоні, Канада). З Переднім словом до читача "Досвід війни в науковому осмисленні українських дослідниць" звернулася науковий редактор монографії Світлана Романюк, яка наголосила, що "цієї книжки не мало би бути – у жодній формі, навіть у такій stricte науковій. Тема, яку ми порушуємо, не повинна ставати об'єктом досліджень сучасності. Ми сподівалися, що війну, принаймні на європейському континенті, а в ідеальному вимірі – у світі, наука спільнота аналізуватиме лише з історичної перспективи – учитися на помилках так, щоб ніколи їх не повторювати. Проте це все виявилось примарністю, мрією, якій не судилося здійснитися" (с. 11).

Переконані, що ця праця буде цікавою не лише українському читачеві, а й усім, кого проблема вербалізації подій російсько-української війни не лишає байдужим. У монографії представлені міждисциплінарні студії, які актуалізують проблему функціонування й динаміки мови медій в Україні, фокусують увагу читача на тому, як мова медій "творить" довколишню реальність. Медійний дискурс репрезентовано у синхронно-діахронному вимірах: як відтворення сучасності та історії описуваного періоду. У роботі наголошено на потребі актуалізації питань ідентичності, звернення до пошуку ідеологічних упливів, усвідомлення тих чинників, які породжують запрограмовані наративи, що моделюють життя суспільства й окремих особистостей.

Перша частина монографії "Дискурсивно-медійний простір сучасної України" розпочинається з наукової розвідки Наталії Ясакової "Займенникове конструювання національної ідентичності в сучасному медійному дискурсі України" (с. 27–42), матеріалом якої слугували цитати з газети "День" за 2022 р. У дослідженні наголошено, що сучасні ЗМІ "пропонують способи вербалізації тих чи тих уявлень, узвичаюють уживання певних мовних одиниць із новим значенням у нових контекстах. У такий спосіб вибудовується, зберігається і трансформується бачення такого важливого для суспільства феномена як національна ідентичність" (с. 27). Підкреслено, що "важливим для вибудовування національної ідентичності в медіадискурсі є використання особового займенникового слова *ми* та відповідних присвійних прономінативів" (с. 28) із застосуванням стратегій асиміляції

та дисиміляції. Такі наукові розвідки мають перспективу, оскільки націлені на "встановлення ролі мовних засобів у конструюванні, підтриманні та трансформуванні української ідентичності в різні історичні періоди в різних дискурсах" (с. 38).

Різновекторній інтерпретації медійної неології та неографії воєнного періоду присвячене дослідження Наталії Костусяк "Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів і неографізмів періоду російсько-української війни" (с. 43–59), яка дослідила семантику, творення та функціонування неодериватів і стилістику, емоційно-оцінне забарвлення й комунікативно-прагматичні функції неографізмів. Адже, як влучно зауважив М. Степаненко, "для різних історичних періодів характерні свої маркери новачності. Їхня активність або пасивність детермінована не лише внутрішньою динамікою мови, а й зовнішніми обставинами" (М. Степаненко, Мовне законодавство, соціолінгвістика, політична лексикографія: найновітніші виміри // Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, 2022, № 56, с. 56). Авторка наголосила, що значна частина аналізованих новотворів – це номінації ворога, які часто перебувають "поза межами літературно-писемних норм, проте яскраво репрезентують огиду, ненависть, зневагу до російських агресорів, надають текстам глумливо-гумористичної та згрубіло-зневажливої тональності" (с. 54). Частини неоновітні структурировані двома оцінними іменниками чи пейоративно конотованими прикметниками.

Імпульсивному характеру новітніх лексичних виявів в українській мові, які спричинені воєнною ситуацією в Україні XXI ст., присвячена наукова розвідка Марини Навальної "Інновації в текстах українських масмедіа воєнної тематики" (с. 60–76), у якій розглянуто поширені в мові сучасної української публіцистики "новітні лексеми і відомі слова з новим значенням та сталі словосполучення, що набули додаткових семантичних нашарувань і прагматичних значень" (с. 73). Авторка акцентує увагу на дієсловах, що характеризуються широкою семантикою, і на дієслівах-новотворах, мотиваторами яких є власні назви. Відзначена дослідницею також тенденція до використання оказіональних утворень та іменників-неологізмів, які часто набувають нових значень і стають зрозумілими переважно з контексту. Підтримуємо думку авторки, що такі дослідження є перспективними, оскільки досі існує потреба класифікації інновацій і формування лексикографічних реєстрів, визначення словотвірного потенціалу лексем.

У межах комплексного наукового дослідження форм офіційних звертань до осіб у сучасній українській літературній мові на матеріалі різних типів дискурсів здійснена наукова розвідка Лариси Колібаби та Світлани Романюк

© Гриценко Світлана, 2025

"Форми офіційних звертань до осіб в українському медійному дискурсі періоду російсько-української війни (на матеріалі телемарафону "Єдині новини")" (с. 77–93). Авторки окреслили дві домінуючі тенденції: "витіснення на периферію мовної практики звертань, до складу яких входять патроніми, і замінюванні їх звертаннями, що складаються з етикетного іменника *пан* (до чоловіка) чи *пані* (до жінки), поєднаного з іншим іменником – особовим ім'ям, прізвищем або загальною назвою особи за посадою, званням (науковим, військовим), соціальним становищем" (с. 89); вживання складників офіційних звертань до осіб у формі кличного відмінка. Авторки переконані, що ці зміни є сприятливими для відновлення історично сформованої граматичної основи української літературної мови (с. 89).

Аналізу особливостей лексикографічної інтерпретації неологем, засвідчених в українськомовному контенті 2014–2023 рр. і систематизованих у "Словнику українського спротиву", присвячене дослідження Галини Вокальчук і Наталії Адах "Українська неологія доби російської агресії 2014–2023 років (лексикографічний аспект)" (с. 95–110). Створення цього словника стало можливим за підтримки членів неографічної лабораторії "NEOLEX-Рівне" кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ). Ідейним натхненником проекту стала проф. Галина Вокальчук (відповідальний редактор), а виконавцями – доценти, кандидати наук Наталія Адах, Наталія Гаврилюк, Євгенія Вокальчук, учителька Володимирецького ліцею "Колегіум" Ірина Слотницька та аспірантка кафедри української мови РДГУ Валентина Медведь. Аналізований у статті матеріал дозволяє "простежити специфіку лексичної сполучуваності новотвору, сприяє з'ясуванню шляхів і способів його творення, презентує функціонування аналогічних за структурою та семантичним наповненням номінативних одиниць у різних контекстах" (с. 105). Систематизований у "Словнику українського спротиву" "неологічний матеріал" є цінною базою для майбутніх "неолого-лінгвокультурологічних студій, які поглиблюють теорію сучасної української неології, okazіоналістики" (с. 106).

Особливості функціонування в мовленні сучасних українських студентів терміна 'байрактарщина' з проєкцією на активне побутування цього номена в загальноживаній сфері привернули увагу Ганни Дидик-Меуш. У дослідженні "Неологізми у час війни: функційність поняття "байрактарщина"" (с. 111–122) авторка акцентує увагу на особливості появи неологізму *байрактарщина* як результату подвійної неологізації: словотвірної та семантичної (с. 113), підкреслює, що цей неологізм "закріпився в лексиконі сучасної української мови, зумівши вийти з категорії емоційно-експресивних okazіональних утворень, чого не можемо сказати про *чорнобайти*, *джавелінити*, *вогнехрещя*, *бавовнятко* та ін." (с. 118).

Цікавим є дослідження Олександри Антонів "Розмовники воєнного часу" (с. 123–134), у якому підкреслено, що аналізовані праці виникають як реакція на екстралінгвальну ситуацію і є відображенням мовної картини світу реципієнта. Для Розмовників воєнного часу характерним є зміна тематичного наповнення, поява тем, що не були актуалізовані у мирний час, зокрема: Висловлення підтримки, Спілкування з дітьми, Безпека в школі, Емоції, Війна в Україні, Народні гасла й ін. Авторка пояснює це зміною аудиторії користувачів, оскільки розмовники воєнного часу – як для тих, хто втікає від війни, так і для тих, хто приймає біженців, навчає дітей, займається волонтерством, лікує людей за екстремальних умов (с. 130). У цих розмовниках простежується розширення

лексичного наповнення певних тем (здоров'я: ковід; поява нових груп лексики: війна, насильство); збільшення мовного матеріалу з лінгвокраїнознавчим коментарем, а також кількості спонукальних і питальних речень. З-поміж багатьох розмовників, авторка акцентує увагу на роботі ICOON – винаході дизайнера з Берліна Госії Воррінк, яким користуються туристи й ділові люди по всьому світу. "Унікальність цього розмовника, а радше піктографічного словника, полягає в тому, що це перший виготовлений екологічно графічний словник, 100 % матеріалу якого підлягає переробці" (с. 130).

Другу частину монографії "Об'єднувальні процеси та конфлікти" відкриває наукова праця Алли Ярової "Росія як об'єкт співчуття: дезінформаційний наратив у європейському контексті покаяння" (с. 137–152), яка є частиною ширшого дослідження з вивчення проросійської дезінформації про повномасштабну війну в Україні, яку поширюють у телеграм-каналах, орієнтованих на Німеччину (с. 137). Авторка аналізує прокремлівський наратив про Другу світову війну (а саме: Росія – жертва нацизму, а колективний Захід, зокрема, Німеччина – кат), який активно використовують для маніпулювання громадською думкою в Німеччині, де політика історичної пам'яті ґрунтується на усвідомленні злочинів колоніалізму й нацизму та розкаянні перед жертвами цих злочинів. У роботі аналізуються ідеаційні чинники, які націлені на побудову нової міжнародної реальності відповідно до російської риторики (с. 148–149).

Адріана Чучвара досліджує релігійний дискурс провідного речника Української греко-католицької церкви Блаженнішого Святослава у статті "Російсько-українська війна: структура, лексико-семантичні засоби реалізації стратегічного наративу в посланнях глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука)" (с. 153–170). Авторка виокремлює теми, мовні засоби реалізації наративу *російсько-українська війна*; з'ясовує, які сутнісні ознаки увиразнюють зміст досліджуваного наративу до й після 2022 р. Вдалося констатувати, що "до 2022 р. використано такі засоби номінації подій в Україні, як: *агресія*, *борня*, *боротьба*, *війна*, *хресна дорога*, *хресний хід*. Після 2022 р. – це *ад*, *боротьба*, *відкрита війна*, *(російська) окупація* і *хрест Господній*" (с. 164). Зауважимо, що визначеної номінації агресора в аналізованому корпусі текстів до 2022 р. дослідниця не виявляє. "Після 2022 р. автор послань вказує на противника – це *росія*, *російські війська* (*агресор*, *ворог*, *(російський) загарбник*, *окупант*, *сусід*, *той, хто несе смерть*, *той, хто хоче поневолити смерть*)" (с. 165). Авторка статті наголошує, що глава УГКЦ розширює зміст поняття *фронт*, розуміючи його як *духовний* і *фізичний*, що сприяє формуванню в адресатів аналізованих послань правдивої картини світу.

Дослідження Наталії Піддубної "Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни" (с. 171–189) характеризує "актуальні мовленнєві процеси, які вербалізують категорію сакрального, з погляду національної традиції і лінгвокреативного новаторства з опертям на омовлення феноменів прецедентності та мовної гри, що активізовані в українській лінгвокультурі в період повномасштабного російського вторгнення в Україну" (с. 172). Авторка відзначає появу "нових специфічних прецедентних текстів, у яких на тлі часткової десакралізації важливих релігійних понять увиразнюється сакралізація українських воїнів й усього українського народу, завдяки чому не лише засвідчується тяглість традиції, а й виявляється новаторство в українській лінгвокультурі" (с. 186).

На матеріалі текстів протоколів і запитів семантико-текстуальної лінгвістичної експертизи періоду повномасштабного вторгнення російських військ в Україну (2022–2023), що функціонують в українському публічному просторі, здійснене дослідження Наталії Кондратенко "Семантико-текстуальні дослідження в українській лінгво-експертології: тлумачення поняття 'глорифікація'" (с. 191–202). Авторка визначила дефініювання поняття "глорифікація", виокремила основні мовні засоби вираження глорифікації в політичних і мережевих текстах, схарактеризувала основні мовленнєві акти глорифікації (*похвала, схвалення і подяка*).

Невід'ємною частиною українського медійного дискурсу під час російсько-української війни стала прогностика, яка суттєво впливала на якість життя українців і на їхнє психічне здоров'я. Саме передбаченням різного типу окресленого періоду присвячене дослідження Олени Доценко "Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект" (с. 204–220). Авторка прагнула "визначити диференційні комунікативно-прагматичні ознаки наукових передбачень, що відрізняють їх від прогнозів інших типів; схарактеризувати наукові передбачення за комунікативною метою, чинниками адресанта й адресата; проаналізувати екстралінгвальні особливості, мовні засоби реалізації епістемічного значення суб'єктивної модальності висловлень з науковими передбаченнями" (с. 204) і їй це вдалося. Як засвідчує дослідження, прогнози є надзвичайно популярними. Українське суспільство послуговується як езотеричними віщуваннями та псевдонауковими заспокійливими пророцтвами, так і виваженими науковими прогнозами, які можуть бути авторськими або ж "ретрансльованими медійними

каналами, які охоплюють широку аудиторію та є ефективними щодо максимального оповіщення про можливі загрози" (с. 217). Авторка наголошує, що за комунікативною метою наукові передбачення є *завбаченнями, попередженнями, застереженнями* з чітко експлікованим намаганням запобігти негативному розвитку подій.

Завершує монографію наукова праця Олени Семенець "У цій єдності – найголовніша наша сила...": дискурсивні стратегії вираження консолідації українського суспільства у виступах Президента України Володимира Зеленського 2022–2023 років" (с. 221–236), у якій проаналізовано феномен громадянської стійкості та згуртованості українського суспільства у протидії збройному агресору й роль публічних виступів і звернень до народу Президента України Володимира Зеленського. Дослідниця теоретично обґрунтувала зміст понять "дискурсивна стратегія", "дискурсивна тактика", які стали засадничими для проведення дослідження; визначила загальні комунікативні наміри мовця, дискурсивні стратегії та дискурсивні тактики в публічних виступах Президента України, підпорядковані вираженню ідеї консолідації українського суспільства; описала систему мовних засобів утілення дискурсивних стратегій і тактик, які забезпечують вплив на адресата.

Монографія "Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України", переконані, зацікавить багатьох читачів, оскільки об'єднала наукове осмислення широкого кола проблемних питань зв'язку мови і масмедій, мови і суспільства, мови й ідентичності, роль медіа у висвітленні війни Росії проти України, зміна мовної палітри України та ін.

Отримано редакцією журналу / Received: 27.01.25
Схвалено до друку / Accepted: 18.03.25

Svitlana GRYSSENKO, DSc (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-2587-7525
e-mail: ap730518@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"A NEW LIFE ASPIRES TO A NEW WORD" (MAKSYM RYLSKY)

[Romaniuk Svitlana. (Ed.). (2024). *The Experience of War: The Media-Discursive Space of Contemporary Ukraine*. Warsaw University Press].

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.